

Міністерство освіти і науки України
Київський професійно-педагогічний коледж імені Антона Макаренка
Циклова комісія філологічних дисциплін

ФЕМІНІТИВИ У НОВІЙ ВЕРСІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ

Викладач:
Лозова Марія Степанівна

Київ 2020р.

З розвитком сучасної теорії гендеру і феміністської лінгвістики, однією з ключових тез якої є відставання мовних засобів від реалій зростання суспільного значення жінок у сучасному житті, увагу дослідників усе частіше привертає активізована словотвірна підсистема **фемінітивів** (фемінативів), утворюваних суфіксальним способом від чоловічих особових назв за професійним, посадовим, соціальним станом.

Предмет дослідження фемінітивів науковці позначають по-різному:

категорія «жіночість», найменування жінок (О. Земська), «назви істот жіночого роду», «назви жіночого роду» (І. Ковалик), «назви осіб жіночої статі» (Л. Родніна), «фемінативи (А. Архангельська, З. Валюх, О. Тараненко, М. Федурко, А. Загнітко), «назви осіб жіночої статі», «назви жінок» (А. Архангельська); «категорія *nomina feminine*», «фемінінний домінант», «фемінінний новотвір» (А. Архангельська), «моція» (Н. Клименко), «фемінітиви» (М. Брус, С. Семенюк, Л. Кислюк) тощо.

Що таке фемінітиви?

Фемінітиви (фемінативи; *nomina feminativa, nomina feminina*; від лат. *fēmina* — жінка, *fēminīnus* — жіночий) — група морфологічних одиниць, маркованих граматичним жіночим родом, альтернативних або парних аналогічним одиницям чоловічого роду, що утворює здебільшого стилістично забарвлений прошарок словникового складу, сфера вжитку якого часто перебуває за межами літературного мовлення.

Поміж іменниками — назвами професій, звань, посад є чимало слів, уживаних у формі чоловічого роду для позначення і чоловіків, і жінок: *академік, інженер, кандидат, педагог, президент, ректор*.

Це пояснюється тим, що колись такі професії мали тільки чоловіки.

У міру набуття їх жінками з'явилися жіночі відповідники — **фемінітиви**: *бандуристка, доповідачка, лікарка, організаторка* й подібні. Цей процес доволі продуктивний, слова *авторка, аспірантка, дописувачка, журналістка, контролерка, лекторка, редакторка* й інші зафіксовані в словниках.

Активно впроваджуються у вжиток **фемінітиви** — слова жіночого роду, аналогічні поняттям чоловічого роду: *льотчик – льотчиця, письменник – письменниця, професор – професорка*.

Якщо поетеса чи льотчиця й до сьогодні нікого не дивували, то слова фотографеса, виборчиня, борчиня, критикеса поки що здаються дещо незвичними. Однак фахівці вважають їх цілком закономірними для української мови. То лише в російській фемінітиви мало поширені.

Фемінітиви – не данина моді, як часто вважають, вони властиві українській мові давно.

Уже в першому українському друкованому словнику — «Лексисі» Лаврентія Зизанія (1596) було 7 жіночих найменувань (*горбата, дочка, медведиця, молодиця, невістка, скорчена, сляка «скривлена»*)

У «Російсько-українському словнику» А. Кримського (1924—1933): *делегатка, інструкторка, інспекторка, друкарка, мулярка, медичка, лікарка, історичка (студентка), надихачка, випроб(ов)увачка, викладачка, професорка, демократка; виборниця, законодавиця, чинниця ('діячка'), з'ясовниця, віддячниця, заступниця, заводовласниця, коштодавиця, виконавиця*. Примітно, що фемінітиви *медичка, лікарка, історичка, викладачка, професорка* подано без стилістичних позначок (*розм. чи зневажл.*), які в радянські часи було впроваджено в усі українські словники.

«Російсько-український словник ділової мови» М. Дорошенка: *виховниця, володілиця, доглядниця, друкарниця, видавниця, висловниця, свідчиця, статистиця, державиця, владниця* та ін.

Політична дискусія про фемінітиви та жіночі прізвища велася під час правописної конференції 1927-28 рр. Учасники висловилися за відмінювання та варіативність, але активісти жіночих партійних організацій («жінвідділів») виступили категорично за те, що жіночі прізвища «не повинні одмінятися од чоловічих».

Отже, використання фемінітивів у жодному разі не ображає та не принижує жінку. Навпаки – це хороший інструмент показати, що жінка в Україні є активною діячкою в усіх суспільних процесах.

НОВИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС

У новій версії Українського правопису, який нещодавно був ухвалений, зафіксовані найпродуктивніші моделі творення фемінітивів (§ 32, п.4).

Структура української мови має багато суфіксів, які утворюють фемінітиви. Всього їх понад 13, але на сьогодні продуктивними суфіксами, що визначають фемінітиви, є суфікси:

-к-, -иц-(я), -ин-(я), -ес-.

МОДЕЛІ ТВОРЕННЯ ФЕМІНІТИВІВ

За допомогою суфіксів **-к-**, **-иц-(я)**, **-ин-(я)**, **-ес-** від іменників чоловічого роду утворюємо іменники на означення осіб жіночої статі.

Найуживанішим є суфікс **-К-**, бо він поєднуваний з різними типами основ:

авторка, дизайнерка, директорка, редакторка, співачка, студентка, фігурістка.

Суфікс **-ИЦ-(я)** приєднуємо насамперед до основ на **-ник**:
верстальниця, набірниця, пора́дниця та **-ень**: *учені́ця.*

Суфікс **-ИН-(я)** сполучаємо з основами на **-ець**: *кравчі́ня, плавчі́ня, продавчі́ня, на пригосний: майстрі́ня, філологі́ня; бойкі́ня, лемкі́ня.*

Суфікс **-ес-** рідковживаний: *дияконéса, патронéса, поетéса.*

Правопис не пропонує ніяких жіночих назв посад чи професій. Він тільки подає суфікси, за допомогою яких ті назви можна утворити.

МАСКУЛІНІТИВ	ФЕМІНІТИВ
<p>більшість основ: <i>автор, депутат, дизайнер, директор, доцент, лідер, прем'єр, редактор, співак, студент, учитель, фігурист</i></p>	<p>додаємо суфікс -к-: <i>авторка, депутатка, дизайнерка, директорка, доцентка, лідерка, прем'єрка, редакторка, співачка, студентка, учителька, фігуристка</i></p>
<p>основа на -ник та -ень: <i>вершник, засновник, керівник, очільник, речник, рятувальник; учень</i> основа -ець: <i>виконавець, переможець, підприємець, посадовець, службовець</i></p>	<p>додаємо суфікс -иц-: <i>вершниця, засновниця, керівниця, очільниця, речниця, рятувальниця; учениця; виконавиця, переможниця, підприємниця, посадовиця, службовиця</i></p>
<p>основа на -ець: <i>виборець, плавець, фахівець</i> основа на приголосний: <i>майстер, філолог; бойко, лемко</i></p>	<p>додаємо суфікс -ин-: <i>виборчиня, плавчиня, фахівчиня; майстриня, філологиня; бойкиня, лемкиня</i></p>
<p>іншомовна основа: <i>барон, дякон, поет</i></p>	<p>додаємо суфікс -ес-: <i>баронеса, дяконеса, поетеса</i></p>

Суфіксальний спосіб творення назв жіночих професій не має перешкод, поширений в живому спілкуванні, за винятком окремих слів, в яких відповідний суфікс змінює лексичне значення, наприклад:

*секретар — секретарка,
друкар — друкарка.*

Слово *секретар* означає людину за її офіційною посадою (найчастіше виборною) типу *секретар сільради, секретар правління* і іменником *секретарка* не замінюється, хоч на цій посаді працює й жінка.

А іменник *секретарка* означає дівчину або жінку, що працює *технічним секретарем*.

Така ж лексична невідповідність спостерігається і в іменниках *друкар — друкарка*.

Іменник *друкар* означає особу (і чоловіка, і жінку), що працює в друкарні, а словом *друкарка* називається жінка, яка друкує на друкарській машинці.

Суфікси **-ш-**, **-их-**, утворюючи фемінітиви, вносять до лексичного значення слова додатковий компонент: *генеральша* – це не жінка на генеральській посаді, а дружина генерала, *директорша* – це дружина директора. А слова *повариха*, *ткачиха* (дружини повара, ткача) часто набувають і зневажливого відтінку (порівняйте з нейтральними *кухарка*, *ткаля*).

Деякі суфікси можуть утворювати варіанти фемінітивів з однаковим лексичним значенням:

акторка і актриса, водійка і водійчиня, мовознавиця і мовознавчиня.

Якщо це загальне правило, то чи правильно буде вживати:

- **капітанка** (для жінок у військовому званні "**капітан**");
- **командирка** (для жінки, що обіймає посаду **командира**);
- **програмчиня** (для жінки, що за фахом є **програміст**)?

Але фемінітивом від слова *програміст* буде все ж *програмістка*, а не *програмчиня*.

А де йдеться про статус, посаду, офіційне звання, то там фемінітиви можна вживати хіба в рідкісних випадках.

-
- Правопис не пропонує ніяких жіночих назв посад чи професій.
 - Він тільки подає суфікси, за допомогою яких ті назви можна утворити.
 - Правопис не вказує на стилі мовлення, у яких ті феменітиви доречні.

Протягом останніх років у засобах масової інформації все частіше зустрічаємо незвичне для повсякденного вживання застосування посад та професій по відношенню до жінок.

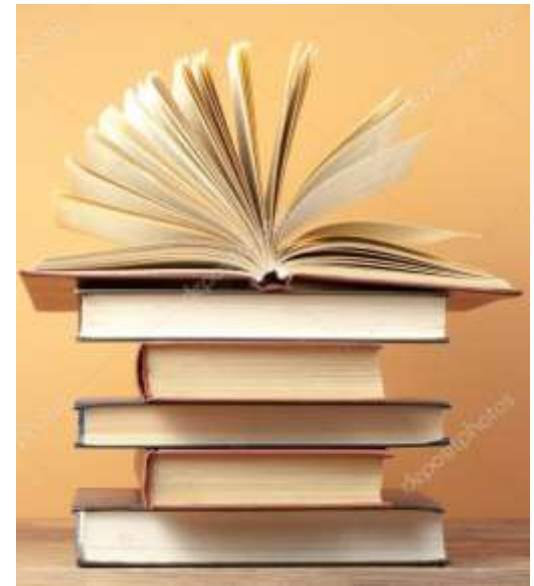
Найяскравіші приклади це:

- ✓ Прем'єрка;
- ✓ Продавчиня;
- ✓ Капітанка;
- ✓ Командирка;
- ✓ Програмчиня.

Чи є ці слова нормативними?

А як назвати жінку-академіка?

Академічка? Академка?

По радіо чуємо:

«Вона одна із засновниць...»

– що серед засновників були самі лиш жінки?..

Але з подальшого контексту виходить, що засновниками були й чоловіки.

Якби сказано було: „Вона одна із засновників“, то було би зрозуміло що серед них можуть бути не тільки жінки.

Отже, слід було б сказати:

«Вона одна із засновників»

Ось так фемінітиви, коли їх неграмотно вживати, затемнюють зміст сказаного.

Чи на кожну професію треба фемінітив?

Стосовно *вчительки* і *лікарки* – це ті професії, які здебільшого опановували жінки у ті часи, коли всі інші професії були для них недоступними, тому досі ми вже звиклися з цими фемінітивами. У той же час **медсестра** – добре, **медбрат** – вже "якось-такось".

Чи правильним є вживанням: "прем'єр міністр України (Марія Петренко)" замість "прем'єрка (Марія Петренко)"?

Водночас, у чинному законодавстві України немає фемінітивів.

Тобто, ви не знайдете в офіційних документах формулювань на кшталт "*Заступник/Заступниця Міністра культури*", скрізь лише "*Заступник Міністра культури*", адже саме такою є офіційна назва посади, хоча її може обіймати особа будь-якої статі.

В офіційно-діловому мовленні граматичний рід виконавців дій, назв осіб за професією, посадою, званням частіше, ніж в інших стилях, не відповідає статі.

Чи існують правила вживання фемінітивів?

На це питання відповідає Професор О. Пономарів у книзі «Культура слова: Мовностилістичні поради».

Він радить не переносити риси офіційно-ділового стилю на інші стилі мовлення:

У засобах масової інформації досить часто можна почути й прочитати: перед мікрофоном **журналіст** Леся Чорна; гостей привітала **вчитель** української мови; ваша **кореспондент** взялась перевірити ці факти; Софія Русова — **письменник, історик, педагог, викладач, громадський діяч**.

Такі конструкції суперечать морфолого-стилістичним нормам української мови. Вони є наслідком невмотивованого перенесення рис офіційно-ділового стилю (де підкреслюється не стать людини, а її службове чи суспільне становище) на **художнє, публіцистичне та розмовне мовлення**.

Отже, їх можна і треба вживати: перед мікрофоном **журналістка** Леся Чорна; ваша **кореспондентка** взялась перевірити ці факти; Софія Русова — **історик, педагог, письменниця, викладачка, громадська діячка**.

При виборі однієї з форм роду, в офіційно-діловому стилі, слід орієнтуватися на такі правила:

- 1.Офіційними, основними назвами посад, професій і звань є іменники чоловічого роду: *директор, дипломат, ректор, міністр, нотаріус, прокурор*. Ці слова вживаються для позначення чоловіків та жінок і підкреслюють не стать людини, а її службове і соціальне становище.

Наприклад:

Нараду провела декан (чол. р.) факультету О.М.Пащенко;

Декан (чол. р.) факультету О.К.Гринчишин ознайомив викладачів з новими правилами вступу до університету.

2. Значна частина слів може утворювати паралельні форми чоловічого і жіночого роду: *журналіст – журналістка, студент – студентка, аспірант – аспірантка, лікар – лікарка, лаборант – лаборантка, поет – поетеса, дипломник – дипломниця*.

Наведені слова жіночого роду є цілком літературними відповідниками, але їм надається перевага в художньому, публіцистичному, розмовному стилях.

Деякі форми слів (ж. р.) із суфіксами – к(а), -ш(а), -их(а) не відповідають нормам літературної мови: *керівничка, фізичка, сторожиха, бригадириша, професорша, дикторша*.

Ці іменники використовуються у розмовно-просторічному мовленні. Обмежене вживання цих слів зумовлене також тим, що ці форми означають посаду жінки і найменування дружини за чоловіком. Все це створює двозначність, що не допускається в діловому стилі.

3. Відсутні відповідники жіночого роду у всіх складних назвах посад, звань: *головний бухгалтер, віце-прем'єр, старший викладач, статист-дослідник, змінний майстер.*

4. Текст набуває офіційного характеру, якщо слова, залежні від найменування посади, узгоджуються з цим найменуванням у формі чоловічого роду і в тих випадках, коли мова йде про жінок:

Головний лікар дозволив...; Змінний черговий інженер завершив роботу...

Проте, якщо у документі зазначено прізвище жінки, яка займає названу посаду, то підпорядковані дієслова узгоджуються з прізвищем і вживаються у формі жіночого роду, наприклад:

Головний бухгалтер Кравченко Галина Іванівна дозволила видачу грошей; Директор Іванова В.П. оголосила подяку...

Але висловлювання типу «наша директор сказала», «наш головний бухгалтер дозволила» **не відповідають нормам літературної мови.**

5. Вживання найменувань жіночого роду виправдано в тих випадках, для яких вказівка на стать є бажаною, але не може бути виражена іншими засобами.

Наприклад: *Успіхи українських гімнасток є закономірними.*

6. Форми жіночого роду можуть використовуватись у випадках, коли назви посад, професій стосуються переважно жінок, або чоловічі відповідники мають інші позначення: *домогосподарка, кастелянка (каштелянка), манікюрниця, доярка, балерина, закріпилася пара медсестра - медбрат.*

7. Помилковим є вживання в офіційно-ділових паперах найменування осіб за такими ознаками, як місце проживання, місце роботи або статус:

заводчани, сільчани, городяни, кримчани, освітяни, циркачі.

Ці слова є розмовними варіантами офіційних складних найменувань: *працівники заводу, жителі міста, працівники навчальних закладів, артисти цирку, мешканці Криму.*

Поради щодо вживання фемінітивів

Євгенія Чак у статті «Чи правильно ми говоримо?» радить:

«Отже, зваживши на застереження, варто широко вживати такі утворення жіночого роду іменників, як *авторка, бібліотекарка, лікарка, директорка, кондукторка, касирка*»

«Проте слід пам'ятати, що відповідне слово в чоловічому роді має більш загальний характер, і коли йдеться про офіційну назву звання, посаду або про ознаку чи вимогу, що стосується всіх, хто виконує цю роль чи роботу, треба вживати відповідне слово в чоловічому роді».

Оскільки фемінітиви в українській мові переважають у **розмовному, публіцистичному та художньому стилях**, натомість не притаманні **офіційно-діловому та науковому**, то їх використовувати НЕ рекомендовано в науковому та офіційно-діловому стилях мови, адже слід дотримуватися ЧИННОЇ норми.

Правильне написання іменників на означення статусу, професії, посади, звання у чоловічому роді.

НЕПРАВИЛЬНО

викладачка хімії
касирка (касирша) заводу
лаборантка (лаборантша) відділу
бригадирка (бригадирша) цеху
працівниця фірми
учителька школи

ПРАВИЛЬНО

викладач хімії
касир заводу
лаборант відділу
бригадир цеху
працівник фірми
учитель школи

Більшість українців не бачать необхідності у фемінітивах

За результатами масштабного анкетування серед студентів ВНЗ України, а також державних службовців, з'ясувалося наступне: тільки 18% жінок і 12% чоловіків з опитаних вважають, що жінка повинна мати спеціальне фемінізоване найменування. Тобто, ми бачимо, що громадяни України, у більшості, не бачать у фемінітивах необхідності і сенсу.

Проте, роль жінки у сучасному суспільстві значно збільшилась. Тож, фемінітиви мають місце бути та з часом вони стануть нашою буденністю.

Ось кілька аргументів на користь вживання фемінітивів

1. Уникання фемінітивів збіднює мову: робить її більш канцелярською, звужує до офіційно-ділового стилю.

Ще 50 років тому українські мовознавці говорили про те, що фемінітиви притаманні українській мові і їх треба вживати активніше. У 1999 році Олександр Пономарів, мовознавець, автор понад 250 наукових, науково-популярних і науково-публіцистичних праць з історії, стилістики та культури української мови, зазначив, що вживання чоловічого роду на позначення жінки суперечить морфолого-синтаксичним нормам української мови.

Суфікси, за допомогою яких творяться фемінітиви (-к, -иця, -иня в українській мові та -к, -іні/-уні в польській), є історично закоріненими та продуктивними, тобто, від них утворюється значна кількість нових слів.

«Продавчиня» звучить набагато краще, ніж *«продавиця»*.

Порівняймо: *«кравчиня»* від *«кравець»*, як *«продавчиня»* від *«продавець»*. *«Фотографиня»* — незвично, але відповідає законам українського словотвору, і до цього слова можна звикнути», — зазначає Олександр Пономарів.

2. Чоловіча форма слова не тотожна жіночій

Наприклад: не є тотожними поняття *громадянин* та *громадянка*. Адже якщо підставити їх у силогізм:

а) Усі громадяни заслуговують на рівні права, Микола громадянин. Отже, він заслуговує на рівні права.

б) Усі громадяни заслуговують на рівні права. Мар'яна громадянка. Отже, вона не заслуговує на рівні права?

Стає очевидним, що тотожність не справджується. Згідно із законами логіки, **громадянин** не тотожний **громадянці**, а відтак, **громадяни** не асоціюються із жінками.

3. Витіснення фемінітивів з офіційної мови у побутову нівелює активну суспільну роль жінки. Чоловічі і жіночі назви однієї професії досі відображають різні поняття.

Наприклад: акушерка — експертка з пологів, акушер — лікар, який має більший статус;

***секретарка* — особа, яка веде діловодство, *секретар* — чоловік з великою відповідальністю (держсекретар, вчений секретар);**

***майстер* — чоловік, який щось вправно робить, *майстриня* — народна умілиця, яка вміє вишивати чи в'язати;**

Відповідно до того, як ринок праці гендерує суспільство, систематично знецінюючи діяльність жінок, так і мова залучається в ці механізми знецінення та упідлеглювання.

Тож задля демократизації суспільного життя, маємо розвивати символічний капітал у жіночих назвах професій. Для цього потрібно, щоб більше жінок на високих посадах (наприклад, на посаді головної лікарки чи директорки) вживали у в офіційних документах на позначення своєї посади фемінітиви.

4. Ми самі задаємо напрям розвитку мови: чи то північно-східний, чи то центральноєвропейський.

Також слід зауважити, що фемінітиви не є чимось унікальним для української мови. Вони поширені й в інших слов'янських мовах. Також, вони поширені, щонайменше, в іспанській мові.

Якщо ми поглянемо на **словацьку, чеську та польську** мови, то побачимо, що, особливо у **словацькій і чеській**, утворення фемінітивів є настільки розповсюдженими, що стали нормою.

У чеському університеті прийнято звертатися до жінки: «*Пані професорко*». Якщо ви звернетесь: «*Пані професоре*» — не лише порушите норми чеської мови, але й можете образити професорку.

Наведені приклади вияскравлюють чинники, які насправді визначають напрям мовної політики щодо вживання чи уникання фемінітивів у публічному просторі. Очевидно, найважливішими серед них є ставлення до жінок, яке панує в конкретному суспільстві, прийняті у мовній спільності взаємини між статями, а також стан жіночого руху.

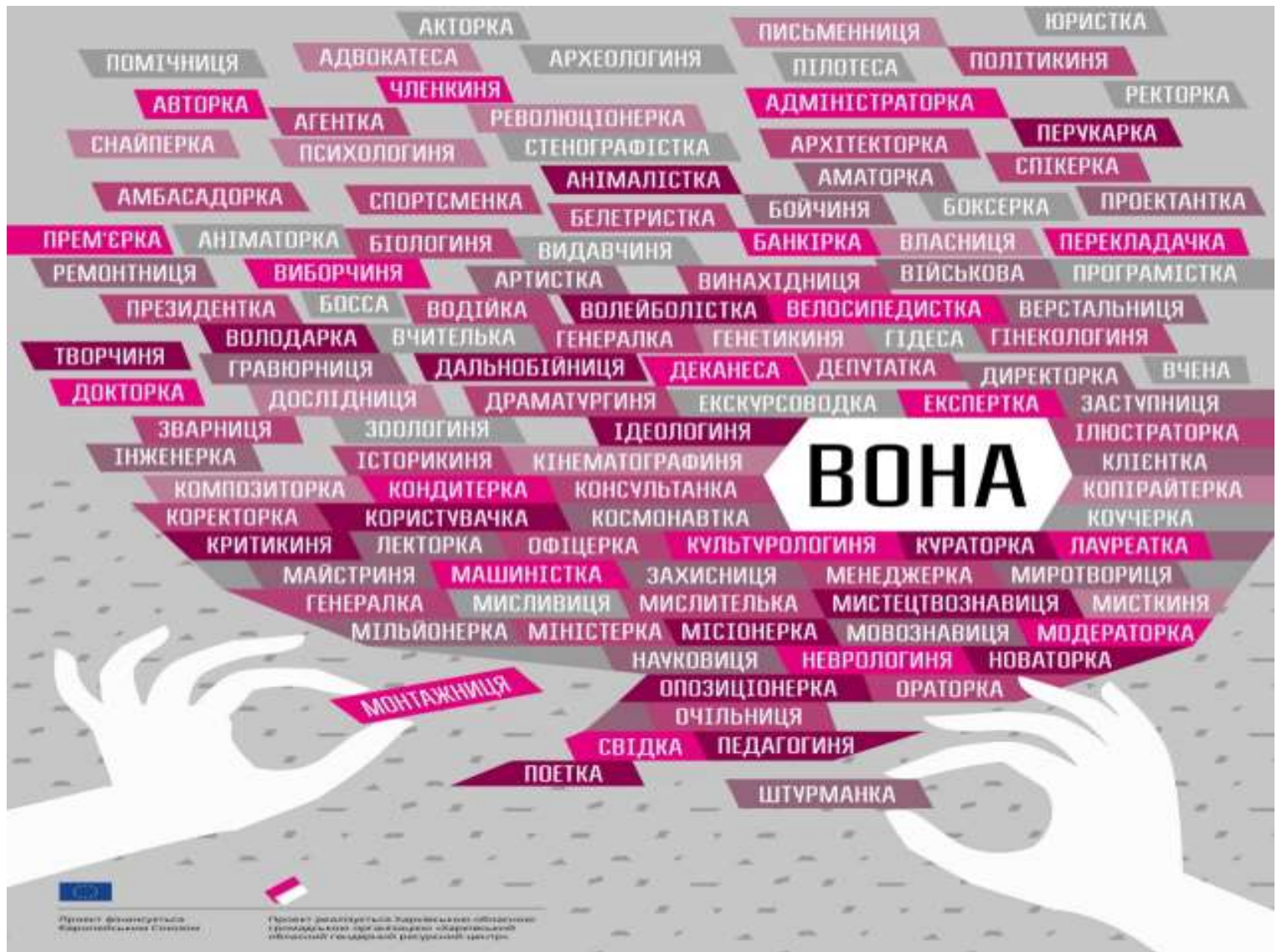

Водночас аргументи, які в нас часто наводять: «звучить — не звучить», «неможливо утворити жіночу назву через збіг приголосних», «виражає применшувальні смисли» — затемнюють сам факт, що Україна уже майже тридцять років живе без належного гендерного регулювання і мови, і суспільного життя загалом.

Крім того, привертає увагу той факт, що норма уникати фемінітивів в українській мові була «списана» з російської.

Однак, як наголошує Юрій Шевельов, до того, як потрапити під важелі російського впливу, українська мова примикала до центральноєвропейського мовного союзу. І в цьому можна пересвідчилися на прикладі утворення та вживання фемінітивів в **українській, словацькій, чеській, польській і хорватській** мовах.

Отже, доцільне і безпечне мовне планування мало б сьогодні повернути українську мову назад у центральноєвропейське русло, зокрема, завдяки частішому вживанню фемінітивів.

ВОНА

Проект фінансується
Міністерством Освіти

Проект реалізується за підтримки
гражданського організаційно-обласного
інформаційно-ресурсного центру

ДЯКУЮ ЗА УВАГУ!!!

